

Konu: **Kadim Diller ve Yazılar**

Yazı: **2**

Yazının Gelişimi

Doç. Dr. Haluk BERKMEN

İnsanın yeryüzündeki yaşam serüveninde yazının yeri özel olarak önemlidir. Bu bakımdan tarih iki bölüme ayrılarak incelenir. Biri yazının başlangıcından günümüze belgelere dayanan tarih (historia) dönemi, diğeri yazının ortaya çıkışından önceki tarihöncesi (prehistoria) dönemi. Prehistoria ile ilgilenen uzmanlar genelde kazı bilimi (arkeoloji) tahsili görmüş kişilerdir. Kazılardan çıkan eserleri bir bütünsel bakışla inceleyip yorumlamak ayrı bir uzmanlık konusu olup üniversite müfredatında ders olarak okutulup öğretilmez. Bu konu özel bir merak konusu olduğundan genelde üniversite ile ilişkili olmayan kişiler tarafından ele alınmıştır. Çünkü sadece kazı bilimi bu tür bir bütünsel yorum yapmak için yeterli değildir. Ayrıca dil bilimi, sanat tarihi ve genel kültür ile de donanmış olmak gerekir. Ayrıca yazı öncesi buluntuları yorumlamak kaygan zemin üzerinde yürümeye benzer. Her an bir hata yapmak, bir bakıma kaygan zeminde kayarak yanlış veya taraflı yorumların tuzağına düşmek mümkündür. Bu bakımdan akademik çevrelerde saygınlığını korumak isteyen uzmanlar yorum yapmaktan mümkün olduğunca kaçınırlar. Eğer yorumları genel kabul edile gelmiş tarihi varsayımlara ters düşerse saygınlıklarını kaybedeceklerinden korkarlar. Oysaki akademik çevrelerin dışında kalan uzmanlar veya meraklı araştırmacılar böyle bir kaygıya sahip değildirler. Bulguları bütünsel bir yaklaşımla yorumlamak cesaretini gösterebilirler.

İkinci bir genel yaklaşım tarihöncesi toplumların yazılı belgeleri olmadığı noktasından hareketle onların ilkel toplumlar oldukları ve bir bakıma tarih dışında bırakılacak kadar önemsiz oldukları varsayımdır. İnsanın yeryüzündeki yaşam serüveni düşünce ve yoruma dayalı sürekli bir gelişim olarak ele alınmalıdır. Bu bakımdan yazı öncesi dönemi hakkıyla değerlendirmeden yazının ortaya çıkışını anlayıp açıklamaya da imkân yoktur.

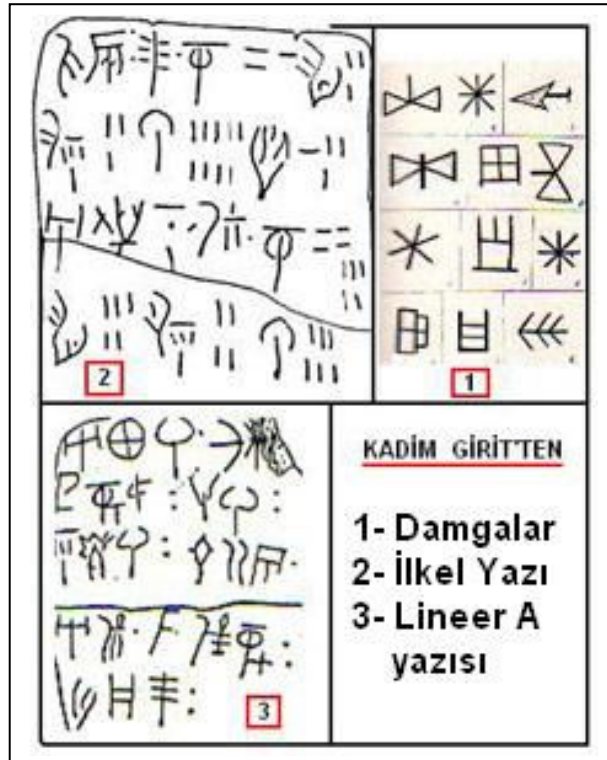
Yazının gelişimi üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Bu konuda yayınlanmış birçok kitap bulabilirsiniz. Genelde çıkış noktası olarak Mezopotamya ile kadim Mısır medeniyetlerinden söz edilir. Bir de bağımsız olarak kendine özgü bir yapıda gelişmiş olan Çin yazısından söz edilir. Oysaki farklı bir gelişim söz konusudur. Bu konuda görüşlerimi resimlerle destekleyeceğim.

Asyada, uzun zaman önce, gelişmiş bir kültür düzeyine ulaşmış olan insanlar Gök Tengri'ye inanıyor, inançlarını resimler aracılığıyla kayalara kazıyorlardı. Böylece, yazının en eski şekli olan **resimsel** (piktografik) yazı türü ortaya çıktı. Bu tür yazıya kavramsal veya **semiotik** yazı türü denilmektedir. Zira kavramlar bir bütün halinde, ses karşılığı olmadan, taşlara veya mağara içlerindeki kayalara

kazınmak (veya resim olarak boyanmak) suretiyle aktarılmıştır. Asya kökenli Güneş Kültü önce **Resim Yazısını** geliştirmiş, zamanla resimler simgeleşerek **Damga Yazısına** dönüşmüştür. Damga yazısındaki şekillere (Tam-Kavramlar ilettiklerinden) **Tamga** denmiş, daha sonraları T => D dönüşümüyle Damga denmiştir.

Yukarıda görülen yazının gelişim tablosunda Orta Asya kökenli resim yazısını sürdüren kültürler arasında kadim Mısır kültürü ile kadim Girit kültürü sayılabilir. Mısır'daki Hiyeroglif resim yazısı **Piktografik** olarak tanımlanmıştır. Keza Anadolu Hitit kültüründe ve Girit adasındaki Minoan kültüründe resim yazısı bir süre devam etmiştir. Asya kökenli resim yazısı zaman içinde basitleşip, kavramlaşarak Damga yazısına dönüşmüştür. Asya'dan göç edip Girit adasına yerleşmiş olan kültür bir yandan damga yazısını sürdürürken, çeşitli seramik parçalar üzerinde bulunmuş olan Lineer-A olarak bilinen yazı örneklerini geliştirmiştir. Altta resimde bazı örnekleri görmekteyiz.

Resmin sol alt köşesinde görülen **Lineer-A** yazısında Asya damgalarından bazılarını görüyoruz. Bu yazı türünde Orhon kitabelerindeki damga yazısına büyük benzerlik gösteren işaretleri seçebiliriz. Lineer-A yazısı halen okunabilmiş değildir. Çünkü o dönemde Girit adasında konuşulan dil bilinmiyor. Demek ki yazı ile konuşma dili çok yakın ilişkilidir. Dili bilmeden yazıya anlam vermenin imkânı yoktur. Bir diğer örnek Etrüsk yazısıdır. İtalya yarımadasında Roma öncesi ileri bir kültür seviyesine ulaşmış olan Etrüsklerin yazısı halen okunabilmiş değildir. Çünkü Etrüsk yazısındaki harflere Yunan abcsindeki ses değerleri verilmekte ve Yunan dili Etrüsk dili arasında ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. Oysaki Etrüsk dili ne Yunan ne de Latin dilidir ve bu bakımdan farklı bir yaklaşım gerekir.

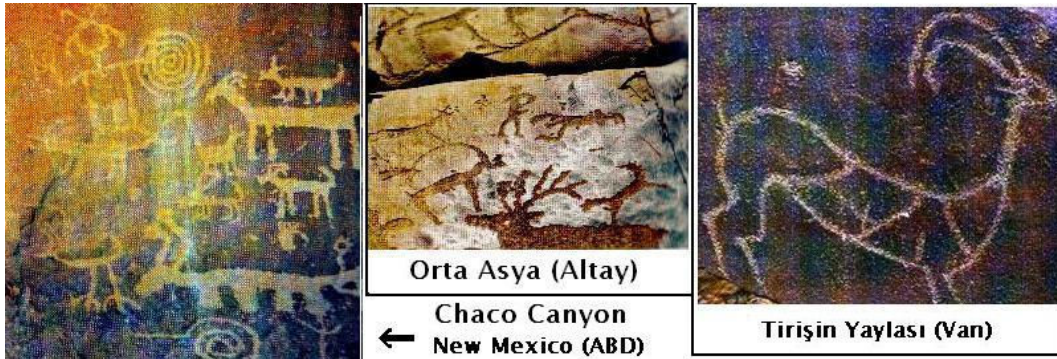
Öte yandan damga yazısının başlangıcı belli bir dile bağlı değildir. Damgaların içerdikleri anlamları o günün yaşam tarzından çözmek mümkündür. Önceleri kolayca anlaşılabilir şekillerden oluşan damgalar zamanla o bölgenin dilinden etkilenerek karmaşık hale dönüşmüşlerdir. Örneğin Çin yazısı önceleri anlaşılır şekillerden oluşuyordu. Çin'deki Logografik yazı türünde her şekil bir sözcük karşılığını almıştır.

ÇİNCE İŞARETLERİN ZAMAN İÇİNDEKİ DEĞİŞİMİNE ÖRNEKLER

AT							
BALIK							
DAĞ							

Asya kökenli resim yazısına Asya'nın yüksek yaylalarında rastlıyoruz. **Biçikti Buğum** (kaya resimlerinin bulunduğu yüksek bölge), **Calamantaş, Yalbaktaş, Kalbaktaş** gibi kaya resmi alanlarında binlerce taş kazılı şekil ve resim görmek mümkündür. Asya'nın yüksek yayla ve dağlarından dünyanın dört bir yanına yayılarak uzanan ortak bir kültürün izleridir bu kaya resimleri. Yazı öncesi simgesel bir iletişim şekli, "**biz buraya geldik ve buraları kendimize yurt edindik**" mesajını veren soyut bir sesleniş izleridir o damgalar.

En fazla görülen motif dağ keçisi, geyik ve at şekilleridir. Bunlar belli bir mesaj içeren damgalar olarak görülüp yorumlanmaları gerekir. Şekilde bu kültürün farklı bölgelerde bıraktıkları kaya resimlerinden örnekler görmekteyiz.

Üstteki resimde solda Pueblo kıızılderili yerleşim bölgesi olan Chaco Canyon kayaüstü resimleri. Ortadaki kayaüstü resmi Asya Altay bölgesindeki Katun nehri kıyısındaki Kalbaktaş bölgesindedir. Sağdaki kayaüstü resmi ise 2850 metre denizden yüksekliği olan Kâhn-ı Melikân bölgesinde Van civarındaki Tirişin yaylasında bulunmuştur.

Asya'dan yayılan bu kültürün izlerine Anadolu'dan Amerika kıtasına kadar rastlıyorsak bu kaya resimlerini ciddi olarak inceleyip çözümlememiz gerekir. Öncelikle bu kaya resimleri sadece birer av sahnesi mi betimliyorlar? Dağ keçisine verilen bu önem sadece beslenme ihtiyacından mı türemektedir? Hayır. Bu insanlar yaşadıkları çevrede gördükleri bazı hayvanlarla ortak özellikler taşıdıklarını ve onların kendileri için birer kutsal varlık olduklarını anlıyor ve örnek alıyorlardı. Bu insanların kendileri ile özdeşleştirdikleri ve kutsal saydıkları birtakım hayvanlar arasında kaplumbağa ve dağ keçisi ayrı ve özel bir yere sahiptirler. Kaplumbağa, evini sırtında taşıyan ve çok uzun ömürlü bir hayvan olması itibariyle göçebe topluluklar tarafından kutsal sayılmıştır. Asya'da birçok bölgede kaplumbağa heykeli ile karşılaşırız. Dağ keçisi ise, dağlık bölgelerde yaşamış olan son derece hareketli ve süratli bir yaratıktır. En yüksek tepelere büyük bir rahatlıkla tırmanır. Bizim bildiğimiz evcil keçiden farklı olarak uzun ve yay gibi kıvrık boynuzları vardır. Onun bu çevikliği ve özellikle kıvrık boynuzları göçebe Asya insanı için özel bir anlam taşımıştır.

Sadece dağ keçisini değil, tüm boynuzlu hayvanları kutsal saymaları sadece maddi güç ve yeteneklerinden dolayı değil, boynuzun kendi başına bir yükseliş simgesi olmasından dolayıdır. Türk boylarında oğlak ve geyik, Hint kültüründe inek, Anadolu ve Mezopotamya kültürlerinde boğa ve nihayet Akdeniz Türkmenlerinde koç simgeleri ile karşılaşırırsak bunların ortak bir nedeni olması gerekir. Hepsinde hemen göze çarpan ortak özellik tüm bu yaratıkların boynuzlu oluşlarıdır. Ortak bir kültürün eserleri çerçevesinde ele alındıklarında yücelik, yükselme ve güçlenme timsali olarak yönetici kralların tercihli simgeleri oldukları da bir gerçektir.

Örneğin Orhon kitabelerinde belirgin bir yazı bulunmasına rağmen Kültigin anıtının sağ üst köşesinde bir dağ keçisi simgesi, daha doğru ifadesi ile, dağ keçisi damgası görülmektedir. Bu yazıdan ilerde daha ayrıntılı söz edeceğim.

orta Asya
Kültigin
anıtında
dağkeçisi
simgesi

Resimde Alma Ata'nın yakınında olan ve kazı bilimcilerin Issık Kurganı olarak adlandırdıkları bu kurganda bulunmuş olan altın elbiseli adam görülmüyor.

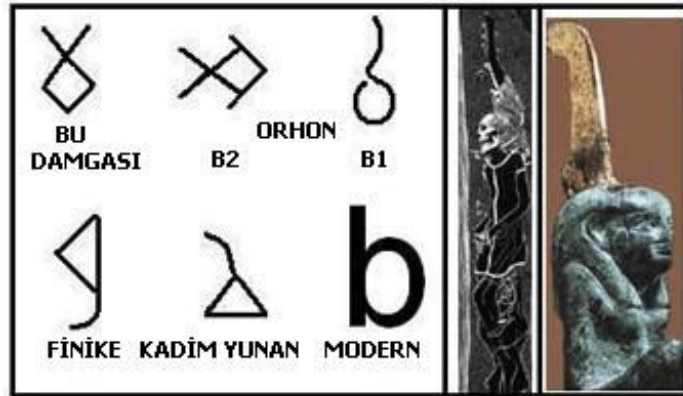
Kurganın en üst tepesinde 60 metre çapında taş kaplı bir kapak, altında ise sırasıyla taş, kil ve çakıl tabakaları ortaya çıkmıştır. Daha dipte ve kurganın tam orta bölgesinde boş bir tahta oda bulunmuştur. Odanın boş olmasından bu odaya eskiden girilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Kazı bilimciler bu boş odanın altında, daha derinde, ikinci bir tahta oda daha ortaya çıkardılar. Bu odadaki çeşitli organik eşyalar üzerinde yapılan incelemeler sonucunda kurganın yaklaşık M.Ö. 5'inci yüzyıldan kalma olduğu belirlenmiştir. Odanın duvar kenarlarına içleri yiyecek dolu vazolar, altın süslü çanaklar ve ayrıca üzerlerinde 26 adet yazı işaretinin kazınmış olduğu iki adet gümüş kap yerleştirilmiştir.

Sağ tarafta görülen altın dağ keçisi bu kişinin bir yönetici olduğunu simgeliyor. Uzun başlığın ön tarafında iki adet dağ keçisi bulunuyor. Hem uzun başlık hem de boynuz aynı mesajı aktarıyorlar. Tüm yöneticilerde görülen boynuzlu başlıklar

hem güç hem de yükseklik ifadesi taşıyorlar. Asya'nın ada kültürü olan Japon kültüründen, Avrupanın Kelt ve Viking kültürlerine kadar aynı boynuz simgesini bulmaktayız. Resimde bu başlıklardan örnekler görülüyor.

Başlık üzerindeki iki veya tek boynuz bir simge haline gelmiş ve Asya kökenli bir kültür tarafından "BU" damgası olarak adlandırılmıştır. Bu damga B harfinin gelişiminde ilk adımı oluşturur.

Başın üzerindeki boynuz şeklindeki uzantı sadece fiziksel üstünlüğü simgelemiyor. Aynı zamanda manevi olarak göğe doğru yükselmeyi, manevi bağlantıyı da simgeliyor. Zira o dönemin yöneticileri aynı zamanda şaman idiler ve manevi güçlerle iletişime girdikleri inancı vardı. Sol üst köşedeki BU damgası en eski şekil olup kayalarda görülmüştür. Orhun kitabelerinde ise ince seslilerle okunan B2 ve kalın seslilerle okunan B1 şekilleri görülüyor. Biri yatık bir BU olup iki boynuz içeriyor. Diğeri ise baş üzerinde tek boynuzu betimliyor. Altta Finike ve Kadim Yunan B harfleri görülüyor. Her iki şekil ile B1 damgası arasında belirgin benzerlikler var. Nihayet, orta alt bölümde küçük B harfini görüyoruz. Böylece Latin abecesindeki küçük b'nin kökeni de ortaya çıkmış oluyor.

Resmin ortasında görülen kadın mumyası Asya'nın **Pazırık** bölgesindeki bir kurgandan çıkartılmıştır. Bu bölgede çok sayıda İskit veya daha farklı bir yorumla Ön-Türk mezarları bulunmuştur. Başının üzerinde 60 cm boyunda tahta bir uzantı bulunmuştur. Bu da o kadının hem şaman hem de yönetici olduğuna işaret eder. Sağda görülen diorit taşından Maat heykelinde aynı şekilde bir tek boynuz

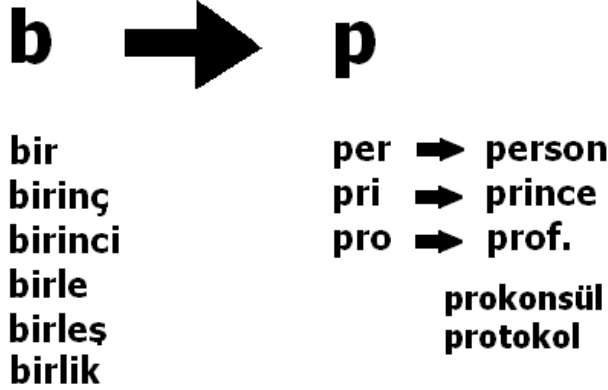
görüntüsü bulunmaktadır. Bu uzantı bir tüy de olabilir. Nitekim Amerika yerli liderleri başlarına tüy takarlardı. Resimde iki tane Kızılderili şef görülüyor. Zaten Fransızca "şef" hem yönetici hem de başlık demektir. Bu da yöneticilerin başlık taktıklarını belirten bir eski sözcüktür.

Demek ki Asya kökenli bir eski kültür Amerika Avrupa ve Mezopotamya ile Hindistan'a hatta Pasifik adalarına kadar yayılmıştır. Bu durumu yazılı belgelerden değil, simgelerden ve dillerdeki sözcüklerden çıkarıyoruz. Bu sözcüklerden bazı örnekler:

BUĞRA	: Erkek deve
BUĞUR	: Halk ağzında Buğra
BUZAĞI	: Sığır yavrusu
BOĞA	: Damızlık erkek sığır
BURGU	: Spiral şeklinde alet
BURGAÇ	: Burgulu hava akımı
BUKK	: Almanca erkek keçi, teke
BULL	: İngilizce boğa
BUCK	: İngilizce erkek geyik
BOUC	: Fransızca erkek keçi, teke
BUFALO	: Amerika yerli boğası
BUĞ (yüksekte duran)	=> Başbuğ
BUDUN (boy)	=> Yükselene ait olan
BOYNUZ (BUYNUZ)	= Boy uzatan, Heybetli gösteren

Bu sözlere ilaveten **Buhar**, **Buğu** hatta **Buz** sözlerini de ekleyebiliriz. Buhar ve Buğu yükselen hava ile Buz ise yükseklerde bulunan katı su ile ilgili olabilir. İngilizce "**Bud**" sözcüğü ise bizim "**Budak**" sözü ile aynı anlama gelip ortak bir köke dayanması pekala mümkündür.

B harfi ile P harfi arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Resimde solda görülen b harfinin sol çizgisini aşağıya inmesiyle küçük p oluşmuştur. Ancak görüntüden öte bazı ortak anlamları da bulunmaktadır. Her ikisi de birinci ve önde olan, ilk olan anlamlarını içerirken, Türkçe "br" şekli daha manevi Latin ve Yunan kökenli sözcüklerin daha maddi anlamlar içerdiklerini görüyoruz. Bu durum boynuz simgesinin sadece maddi bir büyüklük içermediğine de işaretler. "Be" sesi içeren sözcüklerin zamanla "Pe" sesine dönüştüğü görüşümdedir. Asya'nın yüksek yaylalarında yaşayan eski dönem insanların her biri bir "buğ" (dağ keçisi) iken, dağ keçisi simgesi zamanla sadece yönetici kağan veya kral olanları belirtmeye başlamıştır. Örneğin Ahlat (Bitlis ilinde) Selçuk eserleri ile meşhur bir bölgedir. Oradaki bir mezar taşına göz atalım:

Bir koç heykeli olan bu mezar taşını eğri boynuzlu bir dağ keçisi ile bir insan ve çeşitli alet görüntüleri süslüyor. Azalan dağ keçisinin yerini zamanla koç simgesinin aldığı görüyoruz. Keza, Hakkâri'de 1999 yılında bulunmuş olan taş kabartmalar üzerinde de dağ keçisi figürleri var. Bu kabartmaların M.Ö. 2000 yıllarına ait oldukları görüşü hâkim. Belki bu kabartmalar da kadim bir kültürün krallarına ait mezar taşları olabilir. Başlıklar arasındaki benzerlik çarpıcıdır. İnsanın aklına şu soru takılıyor: "Acaba bu iki halk bir ve aynı kültüre ait olabilirler mi?" Simgeler bu yönde işaretler veriyor. Omuz üzerindeki çadırın şekli tipik orta Asya Türkmen ve Kazak çadırlarına benziyor. Ayrıca eğri kargı hem koç heykeliinde var hem de Hakkâri kabartmalarında. Üstelik Hakkâri ve Bitlis oldukça birbirlerine yakın bölgeler. Tüm bu ilişkilerden Asya kökenli Türkçe konuşan bir halkın M.Ö. en az 2000 yıl önce Anadolu'ya gelmiş olduğunu ileri sürebiliriz. Bu da unutulmuş bir tarihin varlığını bize gösteriyor.

Danimarka müzesinde bulunan kazan ve kabartma olarak belirtilmiş boynuzlu (tanrı özellikli) yönetici

Resimde görülen kazan günümüzde halen Danimarka'nın baş şehri Kopenhag müzesinde bulunuyor. Danimarka'da bulunmuş olan bu gümüş kazan üzerinde ilginç kabartmalar var. Örneğin başı üzerinde geyik boynuzları bulunan yönetici kişi. Bir elinde bir yılan diğer elinde bir halka tutuyor. Yılan gücü simgelerken halka da dünyayı, yani çevreyi simgeliyor. Bu ilişkiyi çeşitli dillerde halka sözünün karşılığını incelediğimizde buluyoruz.

İngilizce "torque", "torus" veya "toroid" halka veya simit gibi yuvarlak, metalden yapılmış nesnelere deniyor. Fransızca "tour" hem kale burcu hem de çevre veya çepeçevre anlamına geliyor. Ayrıca "tor" sözcüğünü boğa anlamına gelen "toro" veya "toreau" sözlerinde buluyoruz. Gezi turları veya tur atmak gibi sözlerde hep dönüp aynı yere geri dönmek anlamı bulunuyor. Keza İngilizce "turn" sözü de dönüş demek oluyor. İsveççe ve Danimarkacada da "tur" sözü dönüş ve çevre anlamına geliyor. Türkçe ise "tar" sözü belirli bir alanı ifade ediyor. Tarla sözü ekili arazi demektir. Tarkan adının kökeni Tar-Khan olup bölgenin yönetici kralı anlamını içeriyor. Türk adının dahi Tur-Ok adından geldiği görüşündeyim. Tur sözünün zamanla "dur" sözüne dönüşmüş olduğu ve "turmak", yani durmak fiili, bir bölgede durmak o bölgeyi yurt edinmek anlamını içerdiği görüşündeyim. Bu konuya ilerde değinilecektir.

Altındaki resimde görülen kişi bir Asyalı yöneticidir. Mezarı Belh bölgesinde bulunmuştur. Sağda mezarda bulunduğu durumun çizimi ortada ise o kişinin kıyafeti gösterilmiştir. Boynundaki halkalar ve kıyafeti Danimarka kazanındaki yönetici ile büyük çapta benzeşiyor. Batılılar bu bölgeye Bactria diyorlar ve bu kültürün oldukça geniş bir alanı kapsadığını ortaya çıkarmış durumdadır. Hemen hemen tüm orta Asya'da ortak bir kültürün varlığı yeni yeni ortaya çıkıyor. Bu

kültür hem Avrupa'ya hem Hindistan yarımadasına hem de Mezopotamya'ya binlerce yıl önce yayılmıştır.

Resimde görülen kil mühürler üzerinde hem resim hem de yazı bulunmaktadır. Pakistan'ın İndüs vadisinde bulunmuş olan bu kil tabletlerden soldakinde bağdaş kurup oturan boynuzlu bir yönetici, sağda ise üç başlı boğa-gergedan türünden hayvanlar görülüyor. Bu tabletlerdeki yazı henüz okunabilmiş değildir. Zira yazı alfabetik değil tam bir damga yazısı ve büyük olasılıkla sözcük yazısı (**logografik** yazı) olduğu saptanmıştır.